

Faste forbindelser som genrekonstituent

En undersøgelse i de danske visehåndskrifter før 1591

Af Dorte Duncker

Prior to the first printed edition of Danish ballads from 1591 nine handwritten song books have been handed down, containing 1,014 records of ballads and lyrical poems. Though only one or a few versions of each handwritten song existed, the collectors seem to have been able to distinguish ballads from lyrical poems. This could be due to formulaic language, and the hypothesis tested in this article is that fixed expressions function as genre constituents. In a corpus of 526 versions of ballads and lyrical poems, representing half of the records from the nine oldest song books, fixed expressions are identified through corpus linguistic methods. It appears that a few genre significant formulas are distributed across the material and that these expressions tend to occur quite early in the texts (within the first 100 words) thereby rendering the text type identifiable. In 86 % of the texts, the question of genre is solved by hearing or reading the first occurrence of a genre significant expression.

De ni bevarede danske visebøger som stammer fra tiden før den første trykte viseudgave, Anders Sørensen Vedels *Hundredvisebog* fra 1591, udgør på flere måder et enestående materiale. Ud over at levere stof til viseforskningen i bred forstand giver de også et helt særligt indblik i genrekonstituerende processer som med sikkerhed har været upåvirkede af de homogeniserende effekter der uvægerligt følger med bogtrykkets mange identiske kopier. Det ældste bevarede hele visehåndskrift, *Hjertebogen* (Thott 1510,4^o), er fra 1553-55, og før det er der stort set ingen skriftlige vidnesbyrd, kun enkelte løse linjer, plus nogle strofer fra visen *Ridderen i hjorteham* (DgF 67) fra et håndskrift fra midten af 1400-tallet (Hjorth 1976). Selvfølgelig kan der have eksisteret flere og ældre visebøger end dem vi kender til i dag, men stadig på den håndskrevne bogs præmisser. Hver visebog har eksisteret i ét eksemplar og har derfor i sagens natur kun haft en meget begrænset læserskare. Alligevel optræder der allerede i den ældste visebog opskrifter af to fuldt differentierede genrer, ballader og lyriske viser. Der er i tidens løb givet mange forskellige forklaringer på visernes alder og proveniens (bl.a. Steenstrup 1891; Frandsen 1935; Dal 1956; Piø 1985, 1995; Colbert 1989, 1995; Kværndrup 2006), men uanset hvilke spekulationer man gør sig, og hvilke forklaringer man giver på hvor viserne stammer fra, hvor gamle de er, om de er influeret af påvirkning udefra osv., så henstår materialet fortsat i dag som et konkret vidnes-

byrd om faktiske konventioner der ikke er skriftbårne i massemediets forstand.

I et par af de ældste visebøger er de lyriske viser i overtal, men det indebærer ikke at opskrifterne her har mindre klare genretilhørsforhold end i håndskrifterne senere i perioden. I den yngste generation af visehåndskrifter (1700-1750) er 95 % af opskrifterne ballader, i den ældste (1550-1600) udgør balladerne 66 % af opskrifterne (jf. Erik Sønderholms kronologiske håndskriftsoversigt i DgF XII:400). Men selv om indsamlerne ændrer smag i tidens løb, er der intet som taler for at de ikke hele tiden har kunnet skelne viserne fra hinanden. Allerede i forordet til *Hundredvisebogen* skriver Vedel at de to slags viser »er lige som Dag fra Nat« (Vedel 1591: B ij).

De bevarede visebøger er foruden *Hjertebogen* (Hjb): *Jens Billes håndskrift* (Bille; Karen Brahe E I,2), *Langebeks kvart* (LNgKv; NkS. 816,4°), *Karen Brahes folio, ældre del* (KBra; Karen Brahe E I,1), *Svanings håndskrift I-II* (Svan I-II; NkS. 815b,4°), *Rentzells håndskrift* (Rnz; GkS. 2397,4°), *Dronning Sophias visebog* (DrS; Stockholm KB. Vitterhet 24,4°) og *Anna Munks håndskrift* (Munk; GkS. 2396,4°). Kun to af disse håndskrifter, Karen Brahes og Anna Munks, er næsten rene balladehåndskrifter, de øvrige er mere eller mindre blandede.

Situation og genre

Om den nedskrevne vise siger David W. Colbert at den »ikke er andet end en bunke ord bevaret på et stykke papir som man kan tage op eller lade ligge« (Colbert 1995:80). Hermed aktualiserer han den uomgængelige betingelse hvorunder sprog kan findes, idet sprog forudsætter personer. En tekst på et stykke papir er kun sorte streger på hvid baggrund indtil nogen – som kan læse – læser den. Sprog findes kun når personer frembringer det i konkrete situationer (Bakhtin 1986; Harris 1996, 1998).

Man kan blandt andet bestemme en konkret situation ud fra det sprog som frembringes i den, fx den samtale man er en del af eller overhører, den tekst man læser eller skriver. Ved at genkende bestemte sproglige træk og kombinationen af dem i en sammenhæng kan man skelne sproglige frembringelser fra hinanden og dermed også situationer fra hinanden. Resultatet er en genre. I denne forstand er genren ikke blot et kriterium for samgruppering af beslægtede tekster, men et grundlag hvorpå personer kan identificere arten af den aktuelle situation og basere deres forventninger til mulighederne i igangværende kommunikationsprocesser.

Når det kommer til genredimensioner, er udbuddet ret stort. Genre defineres bl.a. som »contextual configuration« (Halliday & Hasan 1985:55), ekkoer af »prior text« (Becker 1984, 1988), og Biber et al. (1998:135) definerer register som »a cover term for varieties defined by their situational characteristics«, men de forskellige definitioner har flere elementer som går igen på tværs. Der ser ud til at være enighed om at en genre udgøres af en række træk som forekommer sammen, og som netop tilsammen bibringer den aktuelle praksisform sit karakteristiske præg der på den ene side gør den genkendelig, og på den anden side gør den skelnelig fra andre genrer. Det er disse træk der »danner genren« (Colbert 1995:80).

Nogle genrer er født skriftlige, andre mundtlige. Enhver sproglig frembringelse kan dog altid principielt efterlade spor, idet den kan nedskrives eller optages, afhængigt af den tilgængelige teknologi, og derfor kan man heller ikke uden videre aldersbestemme en genre på grundlag af det ældste skriftlige belæg (Colbert 1992:46). At holde sammen på en genre uden skriftlig støtte trækker større veksler på hukommelsen for parterne i kommunikationsprocessen. Spørgsmålet om at huske en genres træk er ikke kun relevant for den som frembringer den mundtligt i den konkrete situation (i modsætning til at læse en skreven tekst højt), men i lige så høj grad for den eller de personer som aktivt lytter, og som skal kunne genkende trækkene. Den lyttende kan ikke som den læsende bladde frem og tilbage i teksten til støtte for hukommelsen. Det er derfor forventeligt at en (primært) mundtlig genre vil rumme flere, og flere let genkendelige, træk som særligt kan forbindes med fremførelser af den.

Forudsætningen for enhver genkendelse er gentagelse eller genoplevelse. Man er nødt til at have erfaringer at trække på for at kunne afgøre om det der sker nu, ligner noget man har prøvet eller oplevet før, men absolutte gentagelser findes ikke. Enhver situation og enhver kommunikationsproces er unik, den er unikt kontekstualiseret og foregår kun her og nu (Harris 1996, 1998). Det man *gentager* eller *genoplever*, refererer netop til noget tidligere som nu foregår på ny, men også *igen* idet det meget ligner noget som skete før. Det vil sige at genkendelse i sig selv er en situationsoverskridende proces.

Genkendelsen reducerer uvished og øger mulighederne for at foregribe begivenhedernes gang fordi man baseret på erfaringer har en vis grund til at nære bestemte forventninger om det der vil komme, og »En af Lovens for Gentagelsens Virkning er Behaget ved den indfrie Forventning« (Albeck 1973:156). Genkendelsen giver mulighed for at man kan afstemme sine forventninger til det følgende, og den er forudsætning for at man kan

regne ud hvilke handlemuligheder der er lokale konventioner og dermed står til rådighed i den aktuelle situation. Men genkendelse er også individuel, og med undtagelse af top-down-definerede kunstneriske genrer er en genre ikke noget der er aftalt på forhånd. Genren opstår hen ad vejen idet interagerende personer reproducerer bestemte træk i bestemte kombinationer og bestemte sammenhænge og derved gør deres subjektive *genkendelser* til intersubjektive *gentagelser*.

Når man er fortrolig med en genre, er man ikke nødvendigvis i stand til at opregne dens trækrepertoire udtømmende på en positivliste, men man er typisk i stand til at opdage og udpege træk som ikke hører hjemme i den aktuelle sammenhæng, og man kan sondre mellem genrebrud (som ikke hører hjemme) og indlejrede genrer (som gerne må forekomme, fx citater eller narrativer). Ydermere skal det hele kunne foregå meget hurtigt i reel tid, og dette tidspres og presset på hukommelsen antyder dels at mængden af tilstrækkelige, identificerende træk ikke kan være særlig stor, og dels at trækkene må optræde ret tidligt i forløbet.

Balladegenrens faste forbindelser

Et af de træk som balladegenren er kendt for, er de mange faste ordforbindelser, »visernes store formelskat« (Skautrup 1947:78), men det er langt fra det eneste træk man kan genkende en ballade på. Først og fremmest er balladerne strofiske, stroferne er på fire eller to verslinjer (færre eller flere verslinjer er undtagelser (fx Bille nr. 2, DgF 359; Bille nr. 24, DgF 505; Bille nr. 42, DgF 440)), og der er en lang række øvrige ejendommeligheder som udskiller balladerne, og som kan identificeres ved en nærmere sproglig og stilistisk analyse (Frandsen 1935; Agerschou 1943; Duncker 2000). Alligevel kunne netop faste forbindelser godt kandidere til at være et træk som i det hele taget danner genrer, og som altså ikke blot udmærker balladerne.

Forudsætningen for at en ordforbindelse kan blive fast, er at den bliver gentaget. En forbindelse må som minimum bestå mellem to ord, og hvis de forekommer sammen hyppigere end man skulle forvente, pådrager de sig mere opmærksomhed sammen end de gør hver for sig i andre sammenhænge. Blot anden gang man genoplever og genkender, eller første gang man gentager, en sådan forbindelse, er den alene af den grund blevet mere bemærkelsesværdig. Hvis man møder den igen i en ny situation, bliver den endnu mere påfaldende og kan give anledning til forestillinger om at der

også kunne være andre forhold ved den aktuelle situation som ligner en tidligere. Viser dette sig at være tilfældet, vil det blot yderligere bestyrke forbindelsen. Herved opstår efterhånden et mønster baseret på den enkeltes erfaringer som kan medføre subjektive såvel som intersubjektive forventninger til konkrete situationer udløst af en enkelt eller en lille håndfuld bestemte ordforbindelser. Og idet der er tale om forventninger som indfris, forsvinder paradoksalt nok det bemærkelsesværdige ved forbindelserne. Herefter er der ikke forbundet nogen overraskelse ved at møde dem, tværtimod er de blevet til forudsigelig genrelementer, og det bemærkelsesværdige vil ikke være at de forekommer, men hvis de ikke gør.

Dette skift fra usædvanlig til forudsigelig har haft store konsekvenser for den måde balladernes faste forbindelser er blevet vurderet på, idet de er blevet offer for den litterære teksts æstetiske ideal om originalitet frem for gentagelse. Kritikken er ikke kun gået ud over de danske viser, men over skriftlig overleveret mundtlig digtning i det hele taget. Tankegangen er den at der fandtes et oprindeligt værk som ved mundtlig overlevering gennem lang tid har fjernet sig mere og mere fra originalen, som er blevet sunget itu (Rossel 1971:245), og som ved nedskrivningen måske oven i købet har pådraget sig yderligere skader i form af redaktionelle indgreb fra optegneren. Eller som den tidlige engelske viseudgiver Thomas Percy formulerede det i 1801: »tradition, in short, is a sort of alchemy which converts gold into lead« (Dal 1956:44).

Synspunktet ligner til forveksling forestillingen i filologiens genealogiske metode om den tekstlige arketype. Det er også denne forestilling der ligger bag de mange viserestitueringsforsøg op gennem 1800-tallet, og som udgør kernen i den kritik Svend Grundtvigs udgivelsesstrategi for DgF blev mødt med (Duncker 1999). Visekritikeren ser det som sin opgave at arbejde sig tilbage til den oprindelige og ægte version af visen gennem urskoven af formler, gentagelser og varianter. Dette projekt er mest radikalt blevet søgt realiseret af Ernst von der Recke som antager at hver gentagelse oprindeligt hører hjemme i en og kun en vise, og som systematisk sætter sig for at banke al »Fyldekalk« af (Recke 1906). Men de tekstkritiske værktøjer virker ikke på viserne, og principperne kan ikke bruges til at restituere dem uden at barbere hovedparten af parallelstederne – og dermed viseteksten – bort. Det er netop hvad Recke gør, og hans redaktioner bliver derfor også meget korte.

Viserne bliver behandlet som enhver anden form for litteratur, og indtrykket af de mange gentagelser og faste forbindelser bliver styrende for vurderingen af deres sprogform:

Selve Sprogformen er ingenlunde kortfattet, her er mange overflø-dige Smaaord (saa vide, alt, paa Stand, og, saa, under Ø, saa saare), tautologiske Ordpar, lidet sigende Klichégloser, Klichéstrofer laant fra Vise til Vise, Gentagelser, Variation af en enkelt Situation i flere parallelle Strofer (Albeck 1973: 213; også bl.a. Steenstrup 1891; Brøndum-Nielsen 1910; Agerschou 1943; Skautrup 1947).

Så længe man ikke kan se et formål med de mange gentagelser, bliver de blot betragtet som stereotype og redundante. Dette billede ændrer sig først i det øjeblik viseforskningen reorienteres under indflydelse af Milman Parrys og senere Albert Bates Lords ideer til forklaring af den mundtlige fremførelse af homerisk og sydslavisk digtning (Parry 1930, 1932; Lord 1951; se også Kuiper & Haggio 1984; Kuiper 2000). Parrys syn på den mundtlige digtnings produktionsforhold er væsensforskellig fra den genealogiske metodes idealer. Den enkelte fremførelse af et værk betragtes som unik, og begrebet om én original urform findes ganske enkelt ikke for Parry. Overført til opskrifterne i visebøgerne betyder det tilsvarende at hver opskrift er unik – ligesom situationen er det (jf. ovenfor). Hver frembringelse har selvstændig værkhøjde. Otto Holzapfel applicerer de Parry-Lordske principper på de danske ballader, og Flemming G. Andersen gør det på de engelsk-skotske (Holzapfel 1980; Andersen 1985; se også Peder-sen 2001; Kværndrup 2006).

De mange faste forbindelser ses herefter ikke længere som »Fyldekalk« og »overflødige Smaaord« men som funktionelle narrative formler. Dog er det ikke alle forbindelserne der rehabiliteres ved denne lejlighed, der opereres fortsat med gentagne udtryk som er formler, fordi de har en narrativ-funktion, og gentagelser som ikke er formler, men bare gentagelser. Parry mener at man skal se bort fra »everything in the expression which is purely for the sake of style« (Parry 1930:80), og Holzapfel opererer med et begreb om ornamentale (sprog)formler (Holzapfel 1980:25, 31) som ikke bidrager til handlingen, og som derfor kan ignoreres analytisk.

Faste forbindelser i sproglig henseende

Selv om faste forbindelser altså er et fremtrædende træk ved balladegenren, er det på ingen måde et træk som er enestående for balladerne. Faste forbindelser forekommer i alle sprog og i alle situationer. Altenberg (1990, 1998) har således fundet at op mod 70 % af det der bliver sagt (i The

London-Lund Corpus) udgøres af faste forbindelser. I den leksikografiske tradition har man langt tilbage haft en ret praktisk tilgang til de faste forbindelser og opført dem i ordbogsartiklerne under de relevante indholdsord, enten som sublemmaer med egne definitioner, som konstruktionsoplysninger eller brugseksempler. Inden for de seneste to årtier har interessen for udforskningen af dem imidlertid haft en opblomstring som har resulteret i dannelse af fraseologien som et egentligt felt (Cowie 1998). I 1999 blev *European Society for Phraseology* (EUOPHRAS) stiftet efter samme model som det leksikografiske EURALEX, og i Danmark stiftedes *Dansk Selskab for Fraseologi* (DANFRAS) i 2003.

Kort fortalt er faste forbindelser blevet opfattet og behandlet forskelligt og i stor udstrækning uafhængigt inden for de litterære og sprogvidenskabelige forskningstraditioner. I forhold til sprogvidenskaben repræsenterer de faste forbindelser en særlig teoretisk udfordring, og det er især denne problematik som er årsag til den fornyede interesse, men også korpuslingvistikkens fremgang i perioden har spillet en rolle. De fleste moderne almensproglige korpusser har således en funktion hvor brugeren kan søge efter ordforbindelser som for et statistisk synspunkt forekommer hyppigere sammen end man skulle vente; i KorpusDK hedder funktionen Naboord (<http://ordnet.dk/korpusdk/naboord>).

Den teoretiske udfordring for sprogvidenskaben består i at de faste forbindelser ikke er nemme at indpasse i den traditionelle dikotomiske forestilling om sprogsystem over for sprogbrug. Forbindelserne udfordrer det traditionelle ord- og tegnbegreb og reaktualiserer spørgsmålet om hvad der kvalificerer en sproglig størrelse (fx Dixon & Aikhenvald 2002). Inden for leksikografien og fraseologien får det kontrastive synspunkt fokus i spørgsmålet om ækvivalens mellem faste udtryk på kilde- og målsprog, og det intralingvale i spørgsmålet om (graden af) semantisk transparens. Disse tilgange er i stor udtrækning deskriptive og sprogbrugsbaserede og ikke teoretisk problematiske, selv om de hver for sig byder på mange endnu uudforskede problemstillinger. For grammatikken er udfordringen mere alvorlig. Her drejer det sig om kompositionalitet, og problemet består i forbindelsernes status: Er de uanalyserbare leksikaliserede helheder, dvs. ét tegn, og hører de dermed til i leksikonet (»big words«), er de analyserbare kompositionelle syntagmer og dermed en opgave for syntaksen, eller er de noget helt tredje, nemlig konstruktioner? Den sidste udlægning er mere eller mindre den som har begrundet udviklingen af konstruktionsgrammatikken (Fillmore et al. 1988; Goldberg 1995). For det integrerede sprogsyn udgør forbindelserne derimod ikke noget problem, idet der her ikke

Amalgams	Gambits	Preassembled speech
Automatic	Gestalt	Prefabricated routines and patterns
Chunks	Holistic	Ready-made expressions
Clichés	Holophrases	Ready-made utterances
Co-ordinate constructions	Idiomatic	Rote
Collocations	Idioms	Routine formulae
Composites	Irregular	Schemata
Conventionalized forms	Lexical(ised) phrases	Semi-preconstructed phrases that constitute single choices
FEIs ^a	Lexicalised sentence stems	Sentence builders
Fixed expressions	Multiword units	Stable and familiar expressions with specialized subsenses
Formulaic language	Non-compositional	Synthetic
Formulaic speech	Non-computational	Unanalysed chunks of speech
Formulas/formulae	Non-productive	
Fossilized forms	Petrification	
Frozen phrases	Praxons	

^a Fixed Expressions including Idioms (Moon, 1998).

Tabel 1 Oversigt over termer i litteraturen til beskrivelse af faste forbindelser (fra Wray & Perkins 2000:3).

opereres med nogen adskillelse af sprog i system og brug (Harris 1996, 1998).

Den sprogvidenskabelige uklarhed både i teori og praksis kommer indirekte til udtryk i kraft af det store udvalg af forskellige termer som flourerer på området. Wray & Perkins (2000:3) finder og oplister over 40 forskellige termer hvoraf kun et fåtal dækker over helt samme begrebsindhold (jf. Tabel 1).

Alison Wrays arbejde står centralt i feltet. Hendes synspunkt er at »formulaic sequences« og »formulaicity« er det normale, og at vi kun trækker på grammatisk analyse når og hvor det er nødvendigt, altså at vi kun begynder at analysere et udtryk hvis det ikke består af faste forbindelser vi kender i forvejen (Wray 1992, 2002). Den enkelte har således et repertoire af faste forbindelser at trække på, en tankegang ikke ulig den man finder hos Parry (1930, 1932). Wray mener i lighed med Pawley & Syder (1983) at de præfabrikerede forbindelser er kognitivt mindre belastende, og at dette kunne forklare hvorfor bestemte kombinationer af bestemte ord foretrækkes frem for andre principielt lige så gode kombinationer, samtidig med at de giver reelle kommunikative fordele, idet »the processing shortcuts are a means of ensuring that the speaker achieves successful production, so the socio-interactional formulae are a means of ensuring that the hearer achieves successful comprehension« (Wray & Perkins 2000:18). Fra et evolutionært synspunkt anser hun holistiske fraser som primære og den grammatiske analyse som en senere udvikling (Wray 1998, 2000).

Definition af fast forbindelse

De mange termer i Tabel 1 dækker over et næsten tilsvarende antal definerede begreber i den internationale litteratur. I dansk sammenhæng er der også mange forskellige termer i spil: fast ordforbindelse, flerordsforbindelse, frase, frase med uforudsigelig betydning, frasem, høflighedsfrase/-vending, idiom, kliché, kollokation, kommunikativ formel, konstruktion, rituel ytring, rutineytring, sproglig kliche, talemåde m.fl. (Katlev 2005). For at vælge en generel og nogenlunde ubelastet term kaldes de undersøgte forbindelser her blot faste forbindelser og defineres minimalt som forbindelser mellem mindst to ord som forekommer sammen i nærheden af hinanden i en bestemt orden hyppigere end man kunne forvente i mindst to forskellige viser. Denne definition kan umiddelbart udvides til også at gælde genrer uden for det aktuelle materiale: En fast forbindelse er en forbindelse mellem mindst to ord eller andre kommunikative elementer som forekommer sammen i nærheden af hinanden i en bestemt orden hyppigere end man kunne forvente i mindst to forskellige situationer.

Definitionen tager afsæt i den korpuslingvistiske definition af kollokationer som »recurrent combinations of words that co-occur more often than expected by chance« (bl.a. Smadja 1993:143), Parrys definition af formelen i den orale tradition: »The formula in the Homeric poems may be defined as *a group of words which is regularly employed under the same metrical conditions to express a given essential idea*« (Parry 1930:80), og Wray & Perkins' og Wrays definition af formulaic sequence som

a sequence, continuous or discontinuous, of words or other meaning elements, which is, or appears to be, prefabricated: that is, stored and retrieved whole from memory at the time of use, rather than being subject to generation or analysis by the language grammar (Wray & Perkins 2000:1; Wray (2002:9) udelader »meaning«).

Alle tre definitioner tager udgangspunkt i en følge af ord, dvs. mindst to. Parry tager i sin definition med »regularly employed« højde for gentagelsesmomentet, og dette indgår også i den korpuslingvistiske definition, men fremgår kun indirekte med »prefabricated« af Wray & Perkins'. Wray & Perkins lægger til gengæld vægt på at forbindelsen udgør en helhed som ikke sammenstykkes på stedet, men hentes frem fra hukommelsen i hel udgave. Denne betingelse markerer en position i den ovenfor nævnte sprogteoretisk interne debat, men er sådan set allerede dækket ind af kra-

vet om ikkertilfældig samforekomst i den korpuslingvistiske definition pga. forventningselementet ved det ikkertilfældige i forbindelsen. Forventningselementet må gælde alle parter i kommunikationsprocessen og ikke kun producenten. Det kan godt være at producenten fremdrager en præfabrikeret forbindelse, men omvendt må den lyttende eller læsende også kunne genkende forbindelsen som en helhed der ikke dekomponeres; jf. Wrays antagelse om at både frembringelse og forståelse »relies not on the *potential for the unexpected* in a given utterance but upon *the statistical likelihood of the expected*« (Wray 1992:19).

Der er et element som ikke indgår i nogen af definitionerne, men som er relevant i spørgsmålet om de faste forbindelsers forhold til genren, og det er det situationsoverskridende moment. Det er ikke gentagelsen og dermed forekomsthypigheden alene som er afgørende, men gentagelse i en ny situation, en ny tekst. Dette aspekt udpeges af James H. Jones som definerende, idet han kræver at en *commonplace* skal forekomme »in at least two different ballads« (Jones 1961:103).

Inden definitionen af faste forbindelser kan operationaliseres, skal det yderligere bestemmes hvad »sammen i nærheden af hinanden« og »hyppigere« vil sige. Kravet om to forskellige viser kunne også godt fortolkes som to opskrifter, men dette er ikke optimalt i relation til spredningen (jf. nedenfor). Inden for korpuslingvistikken fortolkes samforekomst som samtidig forekomst mellem et nøgleord og et kollokat inden for en lokal kontekst på et vist antal ord til hver side af nøgleordet. Denne fortolkning anvendes også i denne undersøgelse, men suppleres af et krav om samforekomst på bestemte positioner før eller efter nøgleordet.

Spørgsmålet om hyppighed afhænger helt af det aktuelle korpus. Korpusset i denne undersøgelse består af alle DgF- og DV-opskrifter fra tekstbasen som blev udgivet sammen med bind 3 af *Svøbt i mår* (Lundgreen-Nielsen & Ruus 2001). Det drejer sig om 526 opskrifter der repræsenterer halvdelen af samtlige opskrifter fra de håndskrevne visebøger før *Hundredvisebogen*. Sat i relation til de to udgaver og deres inddeling i undergenrer består korpusset af:

Danmarks gamle Folkeviser (DgF)	293
Kæmpeviser (1-32)	31
Trylleviser (33-95)	34
Historiske viser (115-182)	45
Riddervisier (183-466)	138
Romanviser (467-489)	29
Sene lyriske viser (490-517)	16

Danske Viser		233
Historiske viser (1-36)	5	
Episke viser (37-88)	37	
Moraliserende viser (89-114)	2	
Lyriske viser (115-297)	189	

Tabel 2 Materialets 526 viseopskrifter fordelt på undergenrer ifølge udgaverne.

Gruppen af moraliserende DV-viser er med blot to viser så sparsomt repræsenteret at den ikke tages i betragtning som undergenre i det følgende. I de viser som har omkvæd, er omkvædet ikke altid medtaget konsekvent af skriverne, og omkvædslinjerne er derfor udeladt af de kvantitative opgørelser for at undgå skævheder i optællingerne. I løbende ord består korpusset herefter af 215.288 tekstord, og forekomsthypighederne opgøres på lemmaniveau for at undgå kvantitativ støj fra den ortografiske variation på kildniveauet. Dette er muligt da teksterne i *Svøbt i mår*-basen er forsynet med leksikalsk flerniveaurepræsentation, dvs. at hvert kildeord er henført til sit lemma uanset ortografisk form (Ruus 2001). De metodiske detaljer i bestemmelsen af faste forbindelser i viserne er beskrevet i tillægget til denne artikel.

Identifikation af faste forbindelser i viserne

For at afgøre om en kombination af to (eller flere) ord er tilfældig eller ikketilfældig, skal man kende forekomsthypigheden af hvert ord i korpusset og vide hvor mange gange kombinationen optræder. Hvis kombinationen forekommer hyppigere end man kan forvente på grundlag af forekomsten af hvert af ordene, er kombinationen ikketilfældig. Dette er kerneantagelsen i den korpuslingvistiske definition på en kollokation, men som eneste fremgangsmåde er den ikke særlig velanskreven uden for korpuslingvistikken i snæver forstand (bl.a. Howarth 1998; Moon 1998; Wray 2002; Read & Nation 2003), og Holzapfel erklærer sig som principiel »modstander af en automatisk databehandling, som ved hjælp af højtspecialiseret computerteknik regner procentgrader af 'mundtlig digtning' ud i forhold til mængden af formler« (Holzapfel 1980:16).

Kritikken mod en rent kvantitativ definition som den korpuslingvistiske kollokationsdefinition kan imødegås ved at præcisere den yderligere. Ud over samforekomst er både den indbyrdes rækkefølge og nærhed styrkemærker for en forbindelses fasthed. Det er altså ikke blot et spørgsmål

om samforekomst af to eller flere ord, men om samforekomst i en bestemt indbyrdes orden på bestemte pladser (Duncker 2002). Det vil sige at kollokaternes position i forhold til nøgleordet skal medregnes, og hertil kommer så det situationsoverskridende moment, spørgsmålet om spredning.

En forbindelse som har udbredelse over hele materialet, som forekommer i samtlige DgF- og DV-undergenrer (jf. Tabel 2 ovenfor), kan ikke siges at have nogen speciel genretilknytning, hvorimod forbindelser som kun forekommer enten i alle seks DgF-undergenrer eller de tre DV-undergenrer, både har stor udbredelse og klar genretilknytning. Ifølge denne opfattelse er en forbindelse som optræder i få viser, men til gengæld spredt over flere undergenrer, således mere karakteristisk for genren end en der forekommer i relativt flere viser, men kun inden for en enkelt undergenre.

Nogle forbindelser forekommer kun i en enkelt opskrift eller i opskrifterne under en enkelt visetype, af og til med ganske høje forekomsttal. Disse forbindelser er ganske vist karakteristiske for den enkelte vise, men siger ikke noget om genren som helhed. Fx forekommer forbindelsen *med våben vejet* 12 gange i materialet, men kun blandt opskrifterne af én vise, *Svend af Vollersløv* (DgF 298). Visen er overleveret i fem opskrifter før 1591, og forbindelsen forekommer 2-3 gange i hver, her i Svan I nr. 67:

War min fader **mett waben wiett**,
bortte er minn sommers-lieg (19, 3-4)

hans broder war **med waben wyett**,
hans søster med wolld bortt-førdr (38, 3-4)

min broder er **med waben wyett**,
min søster er med wolld bort-førdr (40, 3-4).

Tilsvarende forekommer *æde* sammen med *drikke* – i (*hverken*) *æde og/eller drikke* – i alt 13 gange fordelt på tre forskellige viser (DgF 377, DrS nr. 37; DgF 393, Hjb nr. 63, KBra nr. 130, LngKv nr. 53, LngKv nr. 80; DgF 431, Svan I nr. 23), men de er alle ridderviser, og forbindelsen siger derfor mere om ridderviser end om ballader generelt:

Ieg will icke **ede** eller **dricke**
enthen mødt eller wien (DrS nr. 37, 5, 1-2)

Lyden Kierstin kunde huercken **ede** heller **drycke**,
saa mange-full er hyndes quide (Hjb nr. 63, 19, 1-2)

Di **aade** oc **drucke** enn lidenn stundt,
dett waar icke hulde lennge (Svan I nr. 23, 9, 1-2).

Til sammenligning forekommer *hos* sammen med *side* – i *sove/ligge hos* NNS *side* – 16 gange i syv opskrifter, men spredt over seks undergener: en kæmpevise (DgF 20, Rnz nr. 60), en tryllevis (DgF 78, Hjb nr. 56), en historisk vise (DgF 182, Svan I nr. 54), en riddervise (DgF 417, LngKv nr. 15, Hjb nr. 77), en romanvise (DgF 481, Svan I nr. 29) og en sen lyrisk vise (DgF 501, Hjb nr. 49). Denne forbindelse har derfor en stærkere tilknytning til balladegenren som helhed fordi den forekommer i flere forskellige slags ballader:

i skulle æde aff fad met mig
oc soffue **hosz** min **side** (kæmpevise; Rnz nr. 60, 12, 3-4)

y skall slyde røskarlagen
och ligge **hos** myn **syde** (tryllevis; Hjb nr. 56, 23, 3-4)

i leffuer aldrig saa god en dag,
hand soffuer **hoss** eders **side** (historisk vise; Svan I nr. 54, 8, 3-4)

ieg gick meg udi høffuitt-lofft
oc sog **hoss** iomfruens **side** (riddervise; LngKv nr. 15, 8, 3-4)

will gudt ieg kommer hiem,
ieg ligger ether **huosz** min **side** (romanvise; Svan I nr. 29, 2, 3-4)

hun giorde thett alt aff god wyllie sin,
hun lagde mig **hoss** sin **side** (sen lyrisk vise; Hjb nr. 49, 2, 3-4).

Identifikation af genren på grundlag af faste forbindelser

I det undersøgte materiale forekommer 9.500 forskellige ikketilfældige forbindelser mellem to eller flere ord (vægte > 2, jf. tillægget). Heraf forekommer 5.164 forbindelser i mindst to forskellige viser (typer), dvs. de

opfylder minimaldefinitionen på fast forbindelse. Af dem er 4.365 fordelt på mindst to forskellige (under)genrer. 4.060 af disse forbindelser forekommer i DgF-materialet, 1.987 i DV-materialet, og 1.682 forbindelser optræder begge steder. Det vil sige at der er 2.378 forbindelser som kun forekommer i DgF-viserne, og 305 som kun forekommer i DV-viserne.

De 2.378 forbindelser som kun optræder i DgF-viserne, forekommer ikke med samme spredning, jf. Tabel 3. Godt halvdelen (1.258) af forbindelserne forekommer kun i to undergenrer, og bare 44 forekommer spredt over samtlige seks undergenrer. Disse 44 forbindelser er til gengæld de mest entydige balladeindikatorer overhovedet (listen omfatter flere af de centrale episke formler Holzapfel (1980) udpeger).

<i>Faste forbindelser kun i DgF-viser</i>	2.378
i 2 undergenrer	1.258 (53 %)
i 3 undergenrer	614 (26 %)
i 4 undergenrer	288 (12 %)
i 5 undergenrer	174 (7 %)
i 6 undergenrer	44 (2 %)

Tabel 3 Fordeling på undergenrer af faste forbindelser som ikke forekommer uden for DgF-materialet.

De 44 faste forbindelser herunder forekommer kun i DgF-viserne og er repræsenteret i alle undergenrer. Der er anført et belæg pr. undergenre. (K) = Kæmpeviser, (T) = Trylleviser, (H) = Historiske viser, (RI) = Ridderviser, (RO) = Romanviser, (L) = Sene lyriske viser. Nogle forbindelser indgår i andre og er anført med henvisning til den længste version.

den *pron.* + **skinne** *vb.* – (K) **denn skinner** aff guld saa rød (Svan II nr. 44, 29, 2); (T) hans guld **thett skiener** saa widde (KBra nr. 4, 20, 2); (H) **dett skiener** saa rød som luue (Bille nr. 9, 21, 2); (RI) hanns hord **dett skinnett** som guld (Munk nr. 21, 17, 4); (RO) hans haard **thett skyner** som guld (Bille nr. 75, 139, 2); (L) **thi skiener** som lysenn stierne (DrS nr. 35, 3, 2).

den *pron.* + **være** *vb.* + **stolt** *adj.* – (K) **Dett wor stollen** Senild-lill (Svan I nr. 43, 27, 1); (T) **Thett wor stolthen** fru Hel-leuig (Bille nr. 32, 9, 1); (H) **Dett war**

stolthe iomffru Mettelille (Munk nr. 12, 3, 1); (RI) **Thett wor stoltthenn** Ellinn (LNgKv nr. 14, 3, 1); (RO) **Thett vor stollten** Adelus (Bille nr. 75, 31, 1); (L) **Thett war stalthen** Ellinsborg (Hjb nr. 58, 1, 1).

der *adv.* + **gård** *sb.* – *se* *der adv.* + *ride vb.* + *i præp.* + *gård sb.*

der *adv.* + **ride** *vb.* + **i** *præp.* + **gård** *sb.*; *se* *også gård sb.* + *ude adv.* + *stå vb.* – (K) Burmand kam **der ridin i gaard** (Svan II nr. 59, 16, 1); (T) hand kam **der ri-dendis i gorde** (Svan I nr. 71, 33, 2); (H) Fyndellild kaam **der ridenn y gaard**

- (KBra nr. 5, 6, 1); (RI) hand [kom] **ther ridinde y gaar** (Bille nr. 11, 14, 4); (RO) hand kom **ther ridendes y gardt** (Hjb nr. 71, 3, 2); (L) hand kom **ther ridenn y gaard** (DrS nr. 3, 3, 2).
- forvinde vb. + angst sb. – se forvinde vb. + både adv. + angst sb. + og konj. + harm sb.**
- forvinde vb. + angst sb. + harm sb. – se forvinde vb. + både adv. + angst sb. + og konj. + harm sb.**
- forvinde vb. + både adv. + angst sb. + harm sb. – se forvinde vb. + både adv. + angst sb. + og konj. + harm sb.**
- forvinde vb. + både adv. + angst sb. + og konj. + harm sb.; se også sove vb. + gladelig adv., de to forbindelser forekommer i strofe sammen – (K) for-wonden boude angst och harum** (DrS nr. 42, 42, 2); (T) **for-wunneth bade angst och harm** (Hjb nr. 25, 29, 2); (H) **forvonnenn boude anngist och harm** (Munk nr. 29, 34, 2); (RI) **for[-]Vun[-]dit baade Angist och harm** (LNgKv nr. 37, 23, 2); (RO) **foruunditt boude angst och harm** (Bille nr. 27, 13, 2); (L) **for-wondet boude angst och harom** (DrS nr. 21, 21, 2).
- ganger sb. + grå adj. – (K) Sadell mig min ganger graa** (Rnz nr. 23, 32, 2); (T) Denn **ganger graa** skall y well faa (KBra nr. 75, 9, 1); (H) Y lieder meg vd min **ganger graa!** (KBra nr. 5, 13, 2); (RI) udledde iegh minn **gannger graa** (LNgKv nr. 15, 1, 3); (RO) Hun sadt paa **gangre graa** (Svan I nr. 29, 7, 4); (L) bad sadell sin **ganger ghra** (DrS nr. 21, 1, 2).
- grøn adj. + lund sb. (skov) – (K) handt rider y grønne lundt** (Svan I nr. 38, 2, 2); (T) mød mig y **grønhen lund!** (Hjb nr. 56, 5, 4); (H) førindenn thenn **grønne lundt** (Munk nr. 37, 58, 2); (RI) Ther dy kaam y **grønen lund** (KBra nr. 2, 16, 1); (RO) war ieg i **grønne lunde** (DrS nr. 1, 17, 2); (L) hand ridder y **grønne lunde** (DrS nr. 21, 3, 2).
- gård sb. + ude adv. – se gård sb. + ude adv. + stå vb.**
- gård sb. + ude adv. + stå vb. – se også der adv. + ride vb. + i præp. + gård sb. – (K) kom ridendis op[-]i gaard/ vde stod stalten senillillil (Rnz nr. 60, 6, 2-3); (T) hand kom der ridenndis y gaardt/ ude stannder** skiønne fru Margretthe (Munk nr. 48, 38, 2-3); (H) Redt y sinn Egenn **gaardt/ vde stannder** skiønne frue Innge[-]Borrhig (Munk nr. 37, 86, 2-3); (RI) De rede op y stolltt Cetzselles **gaardt/ ude stodtt** stollt Cetzselles suøbt y maardt (Bille nr. 30, 9, 1-2); (RO) hand kom ther riidenndis i **gaard/ Wde staar** hans MorSøster (LNgKv nr. 3, 3, 2-3); (L) hand kom ther ridendis [y] **gaard/ ude stander** stalten frue Mettelil (DrS nr. 21, 8, 2-3).
- han pron. + gladelig adv. – se sove vb. + gladelig adv.**
- her adv. + sidde vb. – (K) Her sedder y, Syffuert konge** (KBra nr. 72, 40, 1); (T) **Her seder y**, iomfrue Orsselil (DrS nr. 23, 6, 1); (H) **Her sidder du**, Oluff (Svan II nr. 4, 33, 1); (RI) **her seder** ier bror och løyder her-paa (Bille nr. 86, 25, 2); (RO) **Her sider** thu, kiere dather min (LNgKv nr. 49, 40, 1); (L) **Her syder** du, myn kyere søn (Hjb nr. 58, 14, 1).
- her adv. + sidde vb. + I pron. – (K) Her sidder i**, elffluens daatter (Svan I nr. 49, 6, 1); (T) **Her sider y**, alle mine guode mennd (Munk nr. 36, 6, 1); (H) **Her sidder i**, min naadige frue (Svan II nr. 18, 12, 1); (RI) **Her siider y**, fruer oc iomffruer (Bille nr. 73, 9, 1); (RO) **Her sider y**, Isselanndtz koning (DrS nr. 1, 55, 1); (L) **Her seder y**, skiønne iomfrue (DrS nr. 3, 9, 1).
- hos præp. + side sb. – (K) oc soffue hosz min side** (Rnz nr. 60, 12, 4); (T) och ligge **hos myn syde** (Hjb nr. 56, 23, 4); (H) hand soffuer **hoss eders side** (Svan I nr. 54, 8, 4); (RI) oc sog **hoss** iomfruens **siide** (LNgKv nr. 15, 8, 4); (RO) ieg ligger ether **huosz min side** (Svan I nr. 29,

- 2, 4); (L) hun lagde mig **hoss** sin **side** (Hjb nr. 49, 2, 4).
- hu** *sb.* + **så** *adv.* + **mod** *adj.* – (K) hun vaar i **hoff saa maa** (Svan II nr. 27, 12, 2); (T) altt y sin **hu saa modtt** (Bille nr. 20, 17, 4); (H) hanndt var **y hoffuenn saa modt** (Munk nr. 23A, 14, 2); (RI) hun bleff y **huen saa moedt** (Svan I nr. 46, 11, 2); (RO) hun giordis udi **huffenn saa mod** (DrS nr. 76, 22, 2); (L) hui er y **y hof-fuen saa modt** (DrS nr. 21, 13, 4).
- hui** *adv.* + **I** *pron.* – (K) **hui** vil i mig saa skende (Rnz nr. 60, 24, 2); (T) **hwy** wylle **y** mig saa ylle (Hjb nr. 56, 22, 2); (H) Huad viulle y mygh, herre, **huui** sende y mygh bud? (Bille nr. 80, 5, 2); (RI) **huÿ** stander ÿ her saa ene (LngKv nr. 46, 2); (RO) **huy** taller **y** slig ord? (KBra nr. 36, 36, 2); (L) **hui** erre **y** icke der, som di iomfru[er] er? (DrS nr. XV, 3, 2).
- højeloft** *sb.* + **og** *konj.* – (K) Droningen hun stander paa **høge-lofft/ och** sier hun ud saa wide (DrS nr. 27, 23, 1-2); (T) Iomfruen staar y **høgelofft/ och** hun ser udt saa vide (Bille nr. 20, 2, 1-2); (H) Droningen stander i **højelofft/ oc** seer hun der-paa (Svan II nr. 20, 6, 1-2); (RI) Sttalltt Mettelylld starr y **hyffue-lofft/ och** syer hun vd saa wydde (KBra nr. 103, 1, 1-2); (RO) saa gannger hannd y **hoffue-lofft/ oc** raader mettt dather sinn (LngKv nr. 49, 38, 3-4); (L) Iomfruen hun stander y **høgelofft/ och** seer hun udt met syne (Hjb nr. 49, 8, 1-2).
- I** *pron.* + **tro** *sb.* – (K) ieg gyffuer **edder thro** meed haand (KBra nr. 143, 26, 2); (T) i gaffue meg **eders tro** en synde! (Bille nr. 1, 2, 4); (H) paa **etthers thro** oc loffue (LngKv nr. 30, 11, 2); (RI) y giffuer mig **eders thro** (Munk nr. 19, 3, 2); (RO) y gaff mig **eders tro** (Hjb nr. 68, 12, 4); (L) y giffuer meg **ethers thro** (DrS nr. 21, 19, 2).
- i** *præp.* + **aften** *sb.* – (K) **y iaftthes** thal[d]e saa store ord (DrS nr. 42, 22, 4); (T) **y aften** skall y vere duerigens giest (Svan I nr. 93, 26, 2); (H) **y aften** souer yeg paa Rosen-gars arem (LngKv nr. 154, 24, 4); (RI) **i affthenn** maa i hannom fanngge (LngKv nr. 15, 5, 4); (RO) **I iaftthenn** skall ieg meg wogte (DrS nr. 1, 163, 3); (L) **y aften** mone din kerest ven kome till dig (Bille nr. 24, 6, 6).
- konge** *sb.* + **bord** *sb.* (*møbel*) – (K) och lagde thett paa **kongens bord** (KBra nr. 72, 39, 4); (T) som leger under **kongens bord** (DrS nr. 15B, 19, 2); (H) hand steddis for **konngins bord** (Munk nr. 12, 10, 2); (RI) Her Karll hanndt sider offuer **konngens bord** (Munk nr. 18, 13, 1); (RO) thett kom offuer **konngens bord** (DrS nr. 1, 14, 4); (L) hand spotter teg offuer **kongens bord** (Hjb nr. 58, 4, 4).
- mand** *sb.* + **vide** *vb.* (*kendskab, oplysning*) – (K) saa **mend wed**, rigenn Raffuengaard (KBra nr. 89, 4, 3); (T) saa **mend wed**, her Ionnes (DrS nr. 15B, 14, 3); (H) Saa **mendt vidt** skionne fru Inngborrigh (Munk nr. 37, 11, 3); (RI) som **mendtt ved** mine kiere sønner (Rnz nr. 17, 32, 3); (RO) saa **mend wed**, Torckiild Truenssøn (Bille nr. 75, 25, 3); (L) saa **myenne wid**, stalthe fru Mettelil (Hjb nr. 58, 11, 3).
- mark** *sb.* (*jord*) + **ud** *adv.* – (K) Ieg well ridde y **marckenn vd** (KBra nr. 200, 25, 3); (T) end thu rider nu y **marcken ud** (DrS nr. 15B, 15, 3); (H) Bunden gaar at **marcken ud** (Svan II nr. 20, 13, 1); (RI) thu bedt hanom møde meg y **marchen udt!** (Rnz nr. 39, 18, 2); (RO) Nu liger dy herrer y **marckenn udt** (LngKv nr. 66, 10, 1); (L) Och stod ther enn baall y **marken ud** (DrS nr. 26, 7, 1).
- møde** *vb.* (*træffe*) + **han** *pron.* – (K) ther **møtthe hanum** den liede orm (Rnz nr. 12, 2, 3); (T) **møder hannom** stalten frue Benedict (Svan I nr. 35, 2, 3); (H) ther **møtthe hannom** greffuenns li-denn smaadrenng (Munk nr. 29, 16, 3); (RI) ther **møtte ham** Iomfruerens broder vii (Hjb nr. 69, 15, 3); (RO) **møtte**

- hannem** paa huden sandt (Svan II nr. 48, 17, 4); (L) ther **møtte hannom** herre Peder (DrS nr. 21, 3, 3).
- op adv.** + **ad præp.** (gl. at) – se *op adv.* + *ad præp.* (gl. at) + *land sb.*
- op adv.** + **ad præp.** (gl. at) + **land sb.** – (K) saa rider hand seg **op att land** (KBra nr. 72, 10, 3); (T) Vy velle ride vos **op att land** (Bille nr. 1, 20, 3); (H) saa drager hun sig **op at land** (Svan I nr. 14, 3, 3); (RI) och sender hannd thenum **op att landt** (Rnz nr. 24, 24, 3); (RO) men ieg gaar mig **op ad landt** (Svan II nr. 48, 27, 3); (L) Wy wel ride oss **op att land** (KBra nr. 85, 2, 3).
- og konj.** + **hvi adv.** – (K) **och huy** ridder dw saa ienne (KBra nr. 189, 2, 2); (T) **och hui** daa fallfmer dine affuere skind? (Svan I nr. 93, 33, 2); (H) **och huÿ** da greder thu nu saa saare (Munk nr. 29, 3, 2); (RI) **Och hui** komst du i closter inndt? (DrS nr. 79, 14, 2); (RO) **och huy** sørrer du [saa] saare? (Hjb nr. 26, 2, 2); (L) **Och hui** monne suenden saa rosse mig? (DrS nr. 26, 8, 3).
- ride vb.** + **gård sb.** – se *der adv.* + *ride vb.* + *i præp.* + *gård sb.*
- rød adj.** + **guld sb.** – (K) kroennen aff thet **røde guld** (DrS nr. 27, 26, 3); (T) dett **røde guldtt** skin der-offuer (Bille nr. 20, 7, 4); (H) Othe punnd aff thet **røde guld** (LngKv nr. 30, 19, 3); (RI) thet **røde guldtt** thet giffuer ieg tigh (Hjb nr. 66, 20, 2); (RO) The terninger wore aff thett **røde guld** (LngKv nr. 5, 11, 1); (L) hun bar en kronn aff **rødde guld** (KBra nr. 17, 4, 3).
- saddel sb.** + **hest sb.** – (K) Beder stallsuendt ligir **sadell** paa **hest** (Munk nr. 42, 6, 2); (T) hand beder leg **saadell** paa **hest** (KBra nr. 69, 30, 2); (H) siu hundre **sadell** till **heste** (Svan I nr. 14, 15, 4); (RI) leg lagde **sadeleenn** paa minn **hest** (LngKv nr. 15, 2, 1); (RO) hand beder leg **sadell** paa **hest** (DrS nr. 1, 135, 2); (L) hand beder legge **saadell** paa **hest** (KBra nr. 85, 2, 2).
- sadle vb.** + **hest sb.** – (K) oc beder hand **salle** sine **heste** (Rnz nr. 12, 1, 2); (T) saa beder hannd **sadell** sinn **hest** (Munk nr. 48, 45, 3); (H) Hoffmend, y **sadler** ethers **heste** (DrS nr. 12, 4, 1); (RI) The lod **sadle** theris **heste** (LngKv nr. 15, 7, 1); (RO) Suenne, y **sale** ethers **heste** (Bille nr. 75, 130, 1); (L) hannd beder **sadell** sig **hest** (DrS nr. 3, 2, 2).
- skind sb.** + **gå vb.** + **højeloft sb.** – (K) oc suøbte hun sig udi **skinnd**/ saa **gaar** hun y **høffuid-lofft** (Svan II nr. 44, 13, 2-3); (T) ther axler hanndt synn **skinndt**/ saa **gannger** hanndt y **høffue-lofft** (Munk nr. 36, 31, 2-3); (H) ther[]axslede the theriis **skinnd**/ saa **gaar** the wdj **høuit[-]lofftt** (LngKv nr. 12, 12, 2-3); (RI) oc svffover hand syeg y **skynd**/ oc saa **gaar** hand udy **høffwett[-]laafft** (Bille nr. 4, 13, 2-3); (RO) ther axelt hannd sin **skiend**/ saa **ganger** hand y **høffue-lofft** (DrS nr. 48, 8, 2-3); (L) hand suøber seg hoffuett y **skynd**/ saa **gaar** hand y **hyffue-lofft** (KBra nr. 85, 7, 2-3).
- sove vb.** + **gladelig adv.**; se *også* *forvinde vb.* + *både adv.* + *angst sb.* + *og konj.* + *harm sb.*, *de to forbindelser forekommer i strofe sammen* – (K) och nu **soffuer** hannd saa **gladelig** (DrS nr. 42, 41, 3); (T) nu **soffuer** hun saa **gladeligh** (Svan I nr. 35, 14, 3); (H) nu **soffuer** hanndt saa **gladelig** (Munk nr. 27, 24, 3); (RI) hun **soffuer** nu Sa **gladeligh** (Bille nr. 79, 34, 3); (RO) Hanndt **Soffuer** Sig Saa **gladelig** (Munk nr. 34, 39, 1); (L) nu **soffuer** hand saa **gladlig** (DrS nr. 21, 21, 3).
- så adv.** + **ilde adv.** – (K) y lader thett ike **saa ilde** gaa (KBra nr. 72, 55, 4); (T) ther hagde ieg ner farit **saa ilde** (Bille nr. 63, 18, 4); (H) **saa ylde** gyorthe sorte greffue Henryck (Hjb nr. 30, 3, 3); (RI) hunn haffuer **saa ilde** giortt (Munk nr. 18, 19, 4); (RO) War thi breffue **saa ilde** skreffuit (DrS nr. 1, 57, 3); (L) di monne dett **saa ilde** om landen føre (Svan I nr. 34, 6, 2).

såre *adv.* + **da** *adv.* – (κ) saa **sare thaa** monne thett suide (Rnz nr. 30, 27, 4); (τ) Saa **sare daa** monne hand lengys (Hjb nr. 28, 18, 1); (H) saa **sare tha** monne thi quid (Munk nr. 7, 42, 2); (RI) saa **saare da** mone hanom quide (KBra nr. 82, 31, 2); (RO) Saa **saare daa** ranndt hennder thorre paa kinndt (Munk nr. 34, 24, 3); (L) saa **saare tha** monne mig lange (DrS nr. 66, 2, 4).

så *adv.* + **tage** *vb.* – *se* så *adv.* + *tage* *vb.* + *på* *adv.*

så *adv.* + **tage** *vb.* + **på** *adv.* – (κ) och **saa tog** hand **oppaa** (Rnz nr. 7, 14, 2); (τ) och **saa tuog** hand **opaa** (KBra nr. 197, 7, 2); (H) Och **saa thog** hanndt **oppaa** (Munk nr. 37, 62, 2); (RI) Oc **saa thog** hannd **Paa** (LngKv nr. 53, 33, 2); (RO) oc **saa tog** hun **oppaa** (Bille nr. 75, 136, 2); (L) oc **saa tog** hun **up-paa** (Hjb nr. 58, 3, 2).

tage *vb.* + **på** *adv.* – *se* så *adv.* + *tage* *vb.* + *på* *adv.*

ung *adj.* + **brud** *sb.* (*jf. brudgom*) – (κ) de vilde daa ficte for **ungen brudt** (Svan II nr. 53, 31, 3); (τ) thett war alt then **unge brudt** (Hjb nr. 25, 28, 3); (H) Thet tha melte thenn **unge brud** (DrS nr. 33, 10, 1); (RI) bortt førde her Timandtt hans **unge brudtt** (Bille nr. 30, 12, 2); (RO) Saa satte de thenn **unnge brud** (LngKv nr. 49, 70, 1); (L) hand forde syn **unge brud** hiem (KBra nr. 17, 12, 4).

vel *adv.* + **svøbe** *vb.* + **mår** *sb.* – *se* være *vb.* + *vel* *adv.* + *svøbe* *vb.* + *mår* *sb.*

ville *vb.* + **sanden** *sb.* – (κ) dett **will** ieg for **sann denn** siige (Munk nr. 15, 16, 3); (τ) ditt **will** ieg for **sanden** siige (Svan I nr. 71, 28, 3); (H) det **vil** ieg for **sanden** siige (Svan II nr. 18, 7, 3); (RI) dett **vill** iegh eder for **sannen** sie (Bille nr. 26, 16, 3); (RO) thett **vill** Ieg forsann denn siige (Munk nr. 34, 34, 3); (L) men thet **well** ieg for **sanden** siige (DrS nr. 3, 10, 3).

være *vb.* + **velkommen** *adj.* – (κ) **Ver well-komen** graffler konngens[-]sønn (Rnz nr. 12, 26, 1); (τ) **Wer well-kommhen**, Germend Gladen-suend (Hjb nr. 28, 21, 1); (H) **Wer vell-kommen**, du edeligh mandtt! (Bille nr. 33, 13, 1); (RI) **Wer well-komenn** hiem, kerr fadder min! (KBra nr. 6, 2, 1); (RO) **Wer well-komenn**, bolde her Nielus (Munk nr. 1, 5, 1); (L) **Wer well-kommen**, aller-kyeriste myn (Hjb nr. 49, 10, 1).

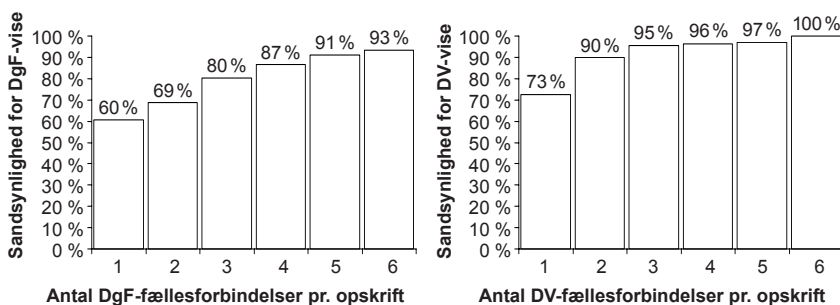
være *vb.* + **vel** *adv.* + **svøbe** *vb.* + **maar** *sb.* – (κ) hun **vaar vel suøbt i mord** (Rnz nr. 60, 6, 4); (τ) hunn **var vell suøbt y mord** (Munk nr. 48, 38, 4); (H) hun **var vell suøbt y mord** (Munk nr. 37, 86, 4); (RI) y ær **well suøbt y mard!** (Hjb nr. 51, 4, 2); (RO) hun **wor well Swøbtt i maar** (LngKv nr. 3, 3, 4); (L) hand **war well suøbt y mard** (DrS nr. 3, 3, 4).

Det er kun i 49 (17 %) af opskrifterne at ingen af de 44 udbredte balladeforbindelser er repræsenteret, dvs. at hvis man hører blot ét af disse udtryk, er man 100 % sikker på at det er en ballade man har for sig, men til gengæld er der altså enkelte balladeopskrifter de ikke forekommer i. Noget tilsvarende gør sig gældende med de 305 forbindelser som kun forekommer i DV-viserne: 253 (83 %) af de 305 forbindelser forekommer i to undergenrer, og 52 forekommer i tre. Der er 166 DV-viser som har mindst én forekomst af de 52 mest udbredte forbindelser som kun forekommer i DV-viserne, dvs. at man kan identificere en DV-vise helt sikkert bare man møder en enkelt af dem. Disse hhv. 44 og 52 særforbindelser som kun fore-

kommer blandt viserne inden for én hovedgenre, gør imidlertid ikke rede for hele materialet. Der er stadig godt en femtedel (22 %) af opskrifterne som ikke kan genrebestemmes på denne måde.

De 1.682 forbindelser som forekommer i begge hovedgenrer, forekommer ikke i alle tilfælde ligeligt fordelt. 142 af disse fællesforbindelser forekommer i signifikant flere af den ene slags viser (χ^2 -test, med Yates' korrektion), og 78 af dem er spredt ud over alle undergenrer inden for hver hovedgenre. Disse 78 forbindelser optræder med stor spredning over materialet, men sådan at de 61 fortrinsvis forekommer i en balladesammenhæng og de resterende 17 fortrinsvis i DV-viserne (se eksempler i Tabel 6).

Når man møder en af fællesforbindelserne, kan man altså ikke være 100 % sikker på genreforholdet som man kan det med særforbindelserne, men man er alligevel ret godt hjulpet. Møder man blot én af forbindelserne i en opskrift, kan man med hhv. 73 % og 60 % chance være sikker på genren, møder man fem af dem er man næsten helt sikker, 97 % sikker for DV-visernes vedkommende og 91 % sikker for balladernes. Jf. Figur 1.

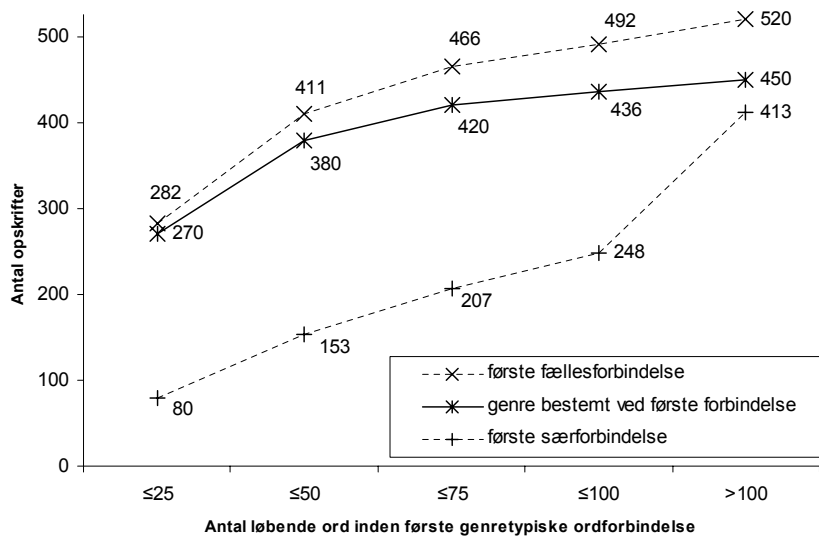
Figur 1 Sandsynligheden for at bestemme en vise genre mæssigt stiger med antallet af fællesforbindelser som er mest typisk for en af hovedgenrerne.

Det er ydermere sådan at man ikke skal lytte eller læse ret længe før man støder på enten en særforbindelse eller en af de signifikante fællesforbindelser. Inden de første 100 tekstord har man i 492 af opskrifterne (93 %) mødt én af dem. Man skal generelt vente lidt længere for at støde på en særforbindelse, som kan bestemme opskriftens genre entydigt, men alligevel er lige knap halvdelen (47 %) af opskrifterne genrebestemt ved en af dem inden de første 100 ord.

Man får altså som lytter eller læser hurtigt anledning til at udkaste en hypotese om genretilhørsforholdet, og i størsteparten af tilfældene holder førstehåndsindtrykket stik. I 450 opskrifter (86 %) henviser den første gen-

reotypiske forbindelse man møder, til visens genre, og i halvdelen af tilfældene (51 %) forekommer denne forbindelse allerede inden for de første 25 ord i opskriften.

På trods af at balladeopskrifterne generelt er længere end DV-opskrifterne, og at der derfor også forekommer flere faste forbindelser i balladerne, så er der ikke noget der tyder på at de faste forbindelser spiller en forskellig rolle for genrebestemmelsen af de to slags viser. Der er en meget høj grad af korrelation mellem længden af en opskrift målt i antal løbende ord og antallet af forskellige faste forbindelser som forekommer i den ($r^2 = 0,92$). Eftersom DV-opskrifterne generelt er kortere (i gennemsnit 245 ord) end DgF-opskrifterne (i gennemsnit 541 ord), når der at forekomme rela-

Figur 2 Man skal ikke læse ret længe eller høre ret meget af en vise før man støder på en ordforbindelse som kan give et fingerpeg om genren. Efter mødet med den første genretypiske ordforbindelse har man gættet genren rigtigt i 450 (86 %) af tilfældene.

tivt færre forskellige faste forbindelser i de enkelte DV-opskrifter, men alligevel er det muligt at genrebestemme en DV-vise lige så hurtigt som en DgF-vise når man ser på de 450 opskrifter hvis genretilhørsforhold kan bestemmes ud fra den første forekomst af en genretypisk ordforbindelse (jf. Tabel 4).

Genre bestemt ved første typiske ordforbindelse

	DgF	DV
første 25 ord	173 (60 %)	97 (60 %)
første 50 ord	251 (87 %)	129 (80 %)
første 75 ord	271 (94 %)	149 (92 %)
første 100 ord	281 (97 %)	155 (96 %)
efter 100 ord	288 (100 %)	162 (100 %)

Tabel 4 Ved de 450 opskrifter hvis genre kan bestemmes ud fra første forekomst af en genretypisk ordforbindelse, sker bestemmelsen relativt lige hurtigt for begge visetyper, 60 % af begge slags viser kan bestemmes inden for de første 25 løbende ord.

I de tilfælde hvor den første genretypiske ordforbindelse ikke holder som indikator for visens genre, bliver genren i 42 opskrifter entydigt bestemt lidt senere ved en af særforbindelserne som kun optræder i én af genrene. Tilbage er 34 opskrifter (6 %) hvoraf de 16 godt kan bestemmes idet der i dem forekommer flest fællesforbindelser som peger på én genre, men de resterende 18 opskrifter (3 %) kan ikke genrebestemmes ud fra forekomsten af faste forbindelser. Det drejer sig om en ballade og 17 DV-viser.

Opskrifter genrebestemt efter mødet med første karakteristiske ordforbindelse	450 (86 %)
DgF	288 (55 %)
DV	162 (31 %)
Opskrifter genrebestemt efter senere ordforbindelse	42 (8 %)
DgF	4 (1 %)
DV	38 (7 %)
Opskrifter bestemt ved flest typiske ordforbindelser fra én genre	16 (3 %)
DgF	0 (0 %)
DV	16 (3 %)
Opskrifter der ikke kan genrebestemmes ud fra faste forbindelser	18 (3 %)
DgF	1 (0,2 %)
DV	17 (3,2 %)
	526 (100 %)

Tabel 5 Af de 526 viseopskrifter i materialet kan de 508 (97 %) genrebestemmes på grundlag af de faste forbindelser som forekommer i dem.

De genremæssigt ubestemmelige opskrifter indeholder enten slet ingen eller for få genretypiske ordforbindelser. Balladeopskriften og tre af DV-opskrifterne har slet ingen forekomster af de typiske ordforbindelser, og de

øvrige DV-opskrifter indeholder flere fællesforbindelser som snarere peger på et tilhørsforhold til balladerne end til de lyriske viser (bl.a. DV 86 *De tre Søstre* (LngKv nr. 19), DV 87 *Torkel og Ølkonen* (Bille nr. 8a), DV 159 *Den stund, da verden hun gik mig med* (LngKv nr. 45)). Den ene ubestemmelige DgF-opskrift er et fragment bestående af en enkelt strofe som er overstreget i håndskriftet (DgF 407 *Adelus tages af Kloster*, Rnz nr. 53b). Skriveren har taget omkvædet med »Der gleder sig mangel stolt lomfru«, og læseren vil ved at genkende DgF-fællesforbindelsen *stolt lomfru* godt kunne gætte sig til at strofen er starten på en ballade.

Konklusion

Med udgangspunkt i blot 174 ordforbindelser er det muligt at afgøre genreforholdet for 508 (97 %) ud af 526 viseopskrifter, i 436 tilfælde (83 %) endda inden man har hørt eller læst de første 100 ord af visen. Dette resultat mere end antyder de faste forbindelsers rolle som genrekonstituent i viserne, uanset deres øvrige litterære funktioner. Balladerne er i forvejen kendt for deres mange faste forbindelser, men at de lyriske viser også har deres genretypiske ordforbindelser har haft noget mindre bevågenhed (Frandsen 1935:24-25). Undersøgelsen viser at viseopskrifternes genretilhørsforhold kan bestemmes på grundlag af et ret lille repertoire af faste forbindelser, og at bestemmelsen i de fleste tilfælde kan foretages tidligt i forløbet. Den resulterer således i et alternativt syn på hvordan balladernes »righoldige formelskat« kan anskues, uden at denne vinkel blokerer eller skygger for en narrativ formelanalyse eller for andre tekstanalytiske tilgange. Undersøgelsen bekræfter den indledende antagelse om de faste forbindelsers transcenderende rolle i relationen mellem situation og genre, og den peger på faste forbindelser som et processuelt generisk træk der støtter personer i at orientere sig i reel tid og afstemme deres kommunikative forventninger i henseende til arten af den aktuelle situation. Den dokumenterer imidlertid ikke om der er tale om en generel kommunikativ mekanisme som er virksom også i praksisformer der er mindre bundne end visernes strofiske format og ret begrænsede tematik. For at afgøre dette spørgsmål vil det være nødvendigt at undersøge forekomsten af faste forbindelser i flere forskellige slags sproglige data, både mundtlige og skrevne, nutidige og historiske.

Tabel 6 Eksempler på fællesforbindelser som forekommer i både DgF- og DV-viser, men som er mest typiske for én slags viser. Hver forbindelse er eksemplificeret med to belæg fra den mest typiske hovedgenre.

Mest typisk for ballader

Thett fluer nu udt **saa viide** om land
(Bille nr. 74, 1, 1, DgF)
thet sprennger offuer landet **saa wyde**
(DrS nr. 40, 43, 2, DgF)
Tthy blomster springer vd **saa wyde**
(Hjb nr. 12, 3, 1, DV)

Dett vor allt den **skøne iomfru**
(Bille nr. 26, 6, 1, DgF)
Hør y thett, min **skionne iomfrue**
(DrS nr. 12, 13, 1, DgF)
Hør y thett, myn **skønne iomfrw**
(Hjb nr. 64, 3, 1, DV)

Hør y, **stalltt iumfru**, well y föllge meg
(KBra nr. 4, 12, 1, DgF)
der gick en dantz mett **stolte iomfru**
(Svan I nr. 34, 4, 2, DgF)
Y wogner nu op, myn **stolte iomfrw**
(Hjb nr. 1, 3, 3, DV)

Therckell hannd four **aff lanndet** udt
(DrS nr. 1, 44, 1, DgF)
hand skulle **aff lannitt** fare
(Hjb nr. 63, 1, 2, DgF)
Den tidt ieg **vtt[-]aff landen** ffor
(Bille nr. 76, 1, 1, DV)

saa gaar han y **høge-lofft/**
for stalten fru Mette-lille ind
(Bille nr. 11, 22, 3-4, DgF)
saa gannger hanndt y **høffuenn[-]lofftt/**
for synn kierre fester-møø inndt
(Munk nr. 33, 7, 3-4, DgF)
och saa ganger hannd **vdj høgit[-]lofftt/**
for fruier och iomfruier att stannde
(LngKv nr. 31, 2, 5-6, DV)

Thet war wngen **herre** karll
(DrS nr. 25, 10, 1, DgF)
Thett war her Nylaus

Mest typisk for lyriske viser

hun klaffuer sig saare y **allenn stundt**
(DrS nr. 63, 1, 3, DV)
hand tencker paa suig y **allen stund**
(Hjb nr. 44, 4, 3, DV)
thett anger meg **ÿ allenn stunde**
(KBra nr. 193a, 4, 4, DgF)

ther erre ssaa mannge y **werden** til
(Bille nr. 12, 2, 5, DV)
for alle yeg y **werden** wed
(Hjb nr. 2, 8, 3, DV)
thend kiempe fødis icke y **werden** thill
(DrS nr. 40, 43, 3, DgF)

Allt om du vill, **mitt hierte** kannt tu husuale
(Bille nr. 28, 3, 4, DV)
meg gledis aff alt **mit hiertte**
(DrS nr. 17, 1, 6, DV)
ieg haffuer end suend y **mytt hyarte** saa kyer
(Hjb nr. 19, 3, 3, DgF)

ieg vell ham vell **aff hiertens grundtt**
(Bille nr. 16, 5, 7, DV)
jeg haffr ham ker **aff hartens grund**
(LngKv nr. 44, 1, 5, DV)
du mintte meg dog suig **aff hiartens grund**
(KBra nr. 2, 36, 2, DgF)

huor jieg kand fynne myn kierist **gode wenn**
(Hjb nr. 1, 1, 3, DV)
Far[-]well, fare[-]well, minn allerkiereste
guode wenn
(LngKv nr. 52, 9, 1, DV)
och hellser sin kiereste **gode wenn**
(Svan I nr.71, 8, 4, DgF)

hanns wenskab fannger saa selsom **enn ende**
(DrS nr. 22, 4, 4, DV)
den tiid motte kumme tyll **end ende**

Mest typisk for ballader

(Hjb nr. 42, 17, 1, DgF)

Thett vor her Sten for sande sagtt

(Bille nr. 10, 37, 1, DV)

Thack haffue thenn skjønne iomfrue

(DrS nr. 29, 15, 1, DgF)

Thak haffue denn lidenn smaa-dreng

(KBra nr. 21, 16, 1, DgF)

Tack haffuer thw Fauffuer wnnger[-]suendt

(Bille nr. 59, 4, 1, DV)

hund wrider sin **huiden hand**

(Hjb nr. 51, 11, 2, DgF)

hand recker hanom **huiden haand**

(KBra nr. 1, 15, 4, DgF)

hun wredtt synn **huide hanndtt**

(Bille nr. 44, 13, 4, DV)

Hand tog hynd **saa lystelig** y sin arm

(Hjb nr. 49, 11, 1, DgF)

saa fuldes dj bade **saa listelig**

(Svan I nr. 27, 30, 1, DgF)

Hun suared mig **saa listelig**

(LngKv nr. 158, 2, 7, DV)

Mest typisk for lyriske viser

(Hjb nr. 18, 7, 2, DV)

saa fich thenndt lieg **enn enne**

(Munk nr. 6, 10,4, DgF)

ieg wille icke sørge huercken **dag** eller **natt**

(DrS nr. 56, 3, 3, DV)

bode **dag** och **natt** du giørs mig lang

(Hjb nr. 3, 4, 7, DV)

the danske reed baade **dag** och **natt**

(Bille nr. 38, 16, 3, DgF)

dett er mitt hob och **alltt** mitt **sindtt**

(Bille nr. 15, 2, 5, DV)

aff hu oc **al** min **sinde**

(Svan I nr. 119, 2, 8, DV)

dett wor modt **allis** hindis **sindt**

(Svan I nr. 27, 4, 4, DgF)

hand kand osz **best hussuale**

(Hjb nr. 7, 5, 7, DV)

hand kandt dig **best husuale**

(Svan I nr. 128, 4, 3, DV)

hand kand oss **best hussuale**

(Bille nr. 75, 225, 4, DgF)

Thenne wiisze thennd er om thig satt

(DrS nr. 71, 14, 1, DV)

denne vise dictett thill loff och ære

(Munk nr. 40, 35, 11, DV)

Denne vise hun er icke lagd om fule oc diur

(Rnz nr. 46, 10, 1, DgF)

Tillæg: Metode til bestemmelse af ikketilfældige ordforbindelser i viseopskrifterne

Undersøgelsens korpus består af alle DgF- og DV-opskrifter fra tekstbasen som blev udgivet sammen med bind 3 af *Svøbt i mår* (Lundgreen-Nielsen & Ruus 2001). Det drejer sig om 526 opskrifter der repræsenterer halvdelen af samtlige opskrifter fra visebøgerne før *Hundredvisebogen* (1591). Opskrifterne er forsynet med leksikalsk flerniveaurepræsentation (Ruus 2001; <http://duds.nordisk.ku.dk/forskning/mlt/>) og er opmærket if. xml-standarden. Omkvædslinjerne regnes ikke med, og i løbende ord består korpusset herefter af 215.288 tekstord. Forekomsthypighederne opgøres på lemmaniveau (jf. ovf. s. 15).

Relationen mellem hvert tekstord betragtet som nøgleord og de andre ord det forekommer sammen med, behandles som et spørgsmål om det samforekommende ords overhyppighed i den aktuelle sammenhæng dels i forhold til korpusset som helhed, dels lokalt i forhold til nøgleordets forekomsthypighed og dels i forhold til hvor tæt nøgleordet og det samforekommende ord står på hinanden.

For hvert tekstord, nøgleord, i korpusset registreres forekomsten af andre ord, kollokatkandidater, i et vindue med 6 ord på hver side af nøgleordet. Der kan godt konstateres ikketilfældige sammenhænge mellem ord der står (meget) længere fra hinanden (fx Clear 1993:276), men i de konkrete tekstlige sammenhænge indgår forbindelserne også i forbindelser med hinanden i kæder (jf. nedenfor) og kan herved strække sig over længere passager, så det er i praksis ikke nødvendigt at operere med en særlig vid lokal kontekst; grænsen på netop 6 ord til hver side er her sat eksperimentelt.

Registreringen af samforekommende tekstord udføres ad to omgange i form af to konkordanser: en konkordans i korpusset som det er, og en i en version af korpusset hvor alle ordene er blandet i tilfældig rækkefølge, på samme måde som man blander et spil kort. I hver konkordans registreres hver ordforekomst på hver position i vinduet før og efter nøgleordet. Ved at sammenholde forekomsterne i konkordansen i tekstens ordfølge med den tilfældige ordfølge i konkordansen fra det blandede korpus fremtræder bestemte pladser med overrepræsentation af bestemte tekstord (kollokater).

For at gøre hypigheden af et tekstords forekomster på forskellige pladser sammenlignelig uanset ordets forekomsthypighed i korpusset som helhed, sådan at ord der forekommer mange gange samlet set ikke vejer

tungere end lavfrekvente ord, omregnes ordfrekvenserne til z-værdier. Z-værdierne udtrykker hvor mange standardafvigelsesenheder ordfrekvenserne afviger fra middelværdien af fordelingen af ordfrekvenser når den tekstlige og den tilfældige rækkefølge samles i en pulje (dvs. $N=4 \times \text{vinduets bredde}$). Hver z-værdi repræsenterer herefter forholdet mellem nøgleordet og et samforekommende ord på en bestemt position. En positiv værdi angiver at der er en ikketilfældig forbindelse, og værdiens størrelse angiver forbindelsens styrke (jf. Duncker 2002).

Eksemplet herunder viser nøgleordet **svøbe vb.** og kollokatet **i præp.** I korpusset forekommer **i præp.** på positionerne -4, -5 og -6 før **svøbe vb.** og positionerne +1, +2 og +3 efter. Sammenlignet med forekomsttallene i det blandede korpus med tilfældig ordfølge kan man se at forekomsterne før nøgleordet er tilfældige, mens forekomsterne efter ikke er det. Dette udtrykkes ved negative z-værdier på de tilfældige pladser og positive værdier på de ikketilfældige.

Ord der næsten altid forekommer sammen med nøgleordet, vejer alt andet lige tungere end ord som forekommer færre gange sammen med nøgleordet, uanset hvor hyppige de enkelte samforekommende ord er i korpusset som helhed. Denne relative andel udtrykkes ved forholdet mellem nøgleordets forekomst i alt og forekomsten af et ord på en bestemt position. I hele korpusset forekommer **svøbe vb.** 196 gange, og den relative andel af gange nøgleordet forekommer fx umiddelbart efterfulgt af **i præp.**, er 116/196.

Endelig regnes nærhed for en styrkemarkør, sådan at vægten øges jo tættere nøgleord og kollokat står på hinanden inden for vinduets rammer. Vægten på en given plads ganges med vinduets bredde minus pladsens nummer, dvs. at vægtenes værdi er en funktion af den valgte bredde på vinduet; vægten på de to fjerneste pladser i vinduet justeres ikke. Hvert samforekommende ords samlede vægt på en bestemt plads beregnes herefter som z-værdien gange den relative andel gange nærhedsfaktoren. Nærhedsfaktoren på pladsen umiddelbart efter nøgleordet er 5, og den samlede vægt for forbindelsen mellem **svøbe vb.** og kollokatet **i præp.** kommer her op på 11,94. Denne værdi er udtryk for en meget stærk forbindelse. På position 3 efter nøgleordet er forbindelsen noget svagere, men stadig ikketilfældig, mens den på position 2 efter nøgleordet kun lige når op over nul og er ganske svag, måske endda tilfældig hvis korpusset blev blandet på ny.

nøgleord: svøbe vb. (196)	position før nøgleord						position efter nøgleord					
position i vindue	-6	-5	-4	-3	-2	-1	+1	+2	+3	+4	+5	+6
kollokat: i præp. (4.715)												
hypp. i tekstens ordfølge	1	1	2	0	0	0	116	13	67	0	0	0
hypp. i tilfældig ordfølge	5	5	4	3	4	5	2	6	2	2	2	2
z-værdi	-0,35	-0,35	-0,31	-0,38	-0,38	-0,38	4,03	0,11	2,17	-0,38	-0,38	-0,38
relativ andel	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,59	0,07	0,34	0,00	0,00	0,00
samlet vægt	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00	0,00	11,94	0,03	2,22	0,00	0,00	0,00

Ser man på nogle af de andre ord som samforekommer med nøgleordet **svøbe** vb., får man hurtigt øje på mønstre med bestemte ord på bestemte pladser (markeret med fed skrift i tabellerne).

nøgleord: svøbe vb. (196)	position før nøgleord						position efter nøgleord					
position i vindue	-6	-5	-4	-3	-2	-1	+1	+2	+3	+4	+5	+6
kollokat: mår sb. (100)												
hypp. i tekstens ordfølge	0	0	0	0	0	0	1	82	0	4	0	0
hypp. i tilfældig ordfølge	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
z-værdi	-0,22	-0,22	-0,22	-0,22	-0,22	-0,22	-0,16	4,69	-0,22	0,02	-0,22	-0,22
relativ andel	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,42	0,00	0,02	0,00	0,00
samlet vægt	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	7,85	0,00	0,00	0,00	0,00

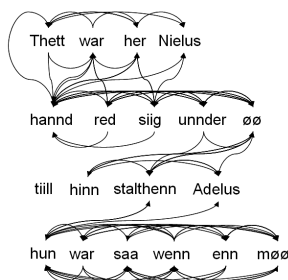
nøgleord: vel adv. (969)	position før nøgleord						position efter nøgleord					
position i vindue	-6	-5	-4	-3	-2	-1	+1	+2	+3	+4	+5	+6
kollokat: vel adv. (969)												
hypp. i tekstens ordfølge	0	0	0	0	1	107	0	0	0	1	1	0
hypp. i tilfældig ordfølge	2	2	1	3	0	1	1	0	1	1	1	0
z-værdi	-0,24	-0,24	-0,24	-0,24	-0,19	4,69	-0,24	-0,24	-0,24	-0,19	-0,19	-0,24
relativ andel	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,55	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00
samlet vægt	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	12,81	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Man kan af eksemplet her se at der er stærke ikketilfældige forbindelser mellem nøgleordet **svøbe** vb. efterfulgt af **i præp.** (plads +1) og **mår** sb. (plads +2), og **vel** adv. umiddelbart inden (plads -1), og netop denne forbindelse forekommer da også 79 gange i materialet, bl.a. disse fra Jens Billes håndskrift:

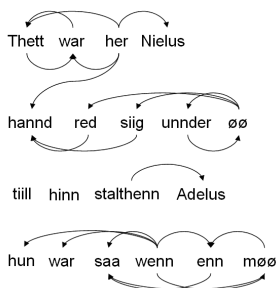
- hun vor **vel svøft i maer** (Bille nr. 1)
- handtt vor **vel suøbtt y maardt** (Bille nr. 19)
- handt wor **vell suøb[t] uti moer** (Bille nr. 58)
- hun war **vell suøbtt y maer** (Bille nr. 72)
- y ære **vell suøbtt y maaer** (Bille nr. 75)
- hand vor **vell suøbtt y maer** (smst.)
- hun wor **vell suøbtt y maaer** (smst.)

Viserne er ekstremt formulariske, så hvis man registrerer alle forbindelser der blot optræder hyppigere end man kunne vente det, er stort set hele tekstmassen ét sammenhængende kompleks af forbundne ordforbindelser. Til at illustrere dette er samtlige ikketilfældige ordforbindelser (dvs. vægte

med positive værdier) i en enkelt strofe, nr. 14 fra *Nielus og Adelus* i opskriften fra Langebeks kvart nr. 49, tegnet ind herunder, pilene går fra nøgleord til kollokat(er):

Når selv den svageste (og statistisk mest usikre) forbindelse registreres, kan man se at samtlige ord i strofen på nær »tiill« først i tredje verslinje er involveret i et indviklet net af forbindelser til og fra andre ord. Denne fremgangsmåde er ikke hensigtsmæssig hvis man gerne vil kunne skelne de forskellige forbindelser fra hinanden, men ved at øge kravene til forbindelsernes styrke får man et klarere billede frem. Den usikkerhed der er forbundet med at hævde at en forbindelse er fast, falder jo højere man sætter grænseværdien. Her er kun stærke forbindelser med vægte > 2 lad tilbage, og det er dette niveau forbindelserne er registreret på i undersøgelsen:

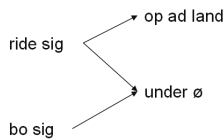

Når de mange svage forbindelser er fjernet, ser man at første verslinje er en variant af præsentationsformlen *det var PERSON*. Anden linje indeholder formelen *ride sig under ø*, og første og anden linje er forbundne via forbindelsen fra »her« til »hannd«. I tredje verslinje forekommer forbindelsen *stolt KVINDENAVN*, og i fjerde linje formelen *hun var så væn en møø*.

Forbindelserne mellem ordene kan endvidere være symmetriske eller asymmetriske. Symmetriske forbindelser består mellem to eller flere nøgleord der har hinanden som kollokater, i asymmetriske forbindelser har nøgleordet forbindelse til kollokaterne, men ikke omvendt. Hvis en forbin-

delse er symmetrisk og/eller omfatter mere end to ord, bestyrkes den yderligere. Forbindelserne *det var*, *under ø* og *væn en mø* er symmetriske, pilene går begge veje. Forbindelsen *stolten Adelus* er asymmetrisk, pilen går kun fra *stolten* til *Adelus*.

Af relationerne mellem tekstordene kan man se hvordan den enkelte formel er bygget op af en eller flere sammenkædede forbindelser, fx i tredje verslinje fx *under ø > red sig under ø > han red sig under ø*. Hver for sig kan disse delforbindelser også indgå i andre formler i en-til-mange- eller mange-til-en-relationer, fx indgår forbindelsen *under ø* også i *bo sig under ø* foruden i *ride sig under ø*, og *ride sig* er også indeholdt *ride sig op ad land*:

Ved at registrere forbindelser af en vis styrke mellem ordene i en viseopskrift får man et umiddelbart indtryk af tekstens formulariske præg, men man kan ikke se hvilken udbredelse de enkelte forbindelser har uden for den enkelte opskrift, dvs. man får ikke noget indtryk af det intertekstuelle forhold mellem forskellige viser, og hvor fast forbindelserne er på tværs af viser. For at få dette aspekt med må forbindelsernes forekomst undersøges på tværs af flere tekster.

Forbindelsen *det var hr. NN* forekommer i alle seks DgF-undergenrer, *red sig under ø* forekommer kun i ridder-, roman- og trylleviser, *stolt Adelus* optræder kun i ridder- og romanviser, men *så væn en mø* er udbredt, den forekommer i alle undergenrer bortset fra de sene lyriske viser. Ud fra denne betragtning er strofen mest typisk for ridder- og romanviserne, og *Nielaus og Adelus* er da også kategoriseret som riddervise i DgF, nr. 481.

Litteratur

- Agerschou, A. (1943) Oprindelige Træk i dansk Folkevisesprog. *Sprog og Kultur* XII: 65-74.
- Albeck, U. (1973) *Dansk Stilistik*. København: Gyldendal.
- Altenberg, B. (1990) Speech as Linear Composition. In G. Caie et al. (eds.) *Proceedings from the Fourth Nordic Conference for English Studies*, pp. 133-143. Copenhagen: University of Copenhagen.

- Altenberg, B. (1998) On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word-Combinations. In A.P. Cowie (ed.) *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, pp. 101-124. Oxford: Oxford University Press.
- Andersen, F.G. (1985) *Commonplace and Creativity. The Role of Formulaic Diction in Anglo-Scottish Traditional Balladry*. Odense: Odense University Press.
- Bakhtin, M.M. (1986) The Problem of Speech Genres. In C. Emerson & M. Holquist (eds.) *Speech Genres and other Late Essays*, pp. 60-102. Austin: University of Texas Press.
- Becker, A.L. (1984) The Linguistics of particularity: Interpreting superordination in a Javanese text. In *Proceedings of the Tenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, pp. 425-36. Berkeley, CA: University of California.
- Becker, A.L. (1988) Language in Particular: A lecture. In D. Tannen (ed.) *Linguistics in Context: Connecting Observation and Understanding*, pp.17-35. Norwood, NJ: Ablex.
- Biber, D., Conrad, S. & Reppen, R. (1998) *Corpus Linguistics. Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brøndum-Nielsen, J. (1910) De danske folkevisers betydning i sproglig henseende. *Nordisk tidsskrift*: 587-602.
- Clear, J. (1993) Statistical Methods and Large Corpora – A New Tool for Describing Text Types. In M. Baker, G. Francis & E. Tognini-Bonelli (eds.) *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*, pp. 293-312. Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins.
- Colbert, D.W. (1989) *The Birth of the Ballad. The Scandinavian Medieval Genre*. Stockholm: Svenskt visarkiv.
- Colbert, D.W. (1992) The Middle Ages. In S.H. Rossel (ed.) *A History of Danish Literature*, pp. 1-70. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Colbert, D.W. (1995) Om folkevisens og folkevisernes oprindelse. *Danske Studier*: 79-89.
- Cowie, A.P. (ed.) (1998) *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Oxford University Press.
- Dal, E. (1956) *Nordisk folkeviseforskning siden 1800. Omrids af text- og melodistudiets historie og problemer især i Danmark*. København: J.H. Schultz.
- DgF = Svend Grundtvig, Axel Olrik, Hakon Grüner-Nielsen m.fl. (udg.):

- Danmarks gamle Folkeviser*, København 1853-1976, 2. udg., København 1966-1976.
- Dixon, R.M.W. & Aikhenvald, A.Y. (eds.) (2002) *Word: a cross-linguistic typology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duncker, D. (1999) Visernes vej – Sammenhæng mellem visebøger? I F. Lundgreen-Nielsen & H. Ruus (red.) *Adelskultur og visebøger, Svøbt i mår 1*, s. 147-184. København: C.A. Reitzel.
- Duncker, D. (2000) Orden i viserne. I F. Lundgreen-Nielsen & H. Ruus (red.) *Et spørgsmål om stil, Svøbt i mår 2*, s. 39-112. København: C.A. Reitzel.
- Duncker, D. (2002) Collecting Collocations. In A. Braasch & C. Povlsen (eds.) *The Tenth EURALEX International Congress. Proceedings*. Vol. II, pp. 521-532. Copenhagen: CST.
- DV = Hakon Grüner-Nielsen (udg.): *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630*, København 1912-1931, 2. udg., København 1978-1979.
- Fillmore, C.J., Kay, P. & O'Connor, M.C. (1988) Regularity and idiomaticity in grammatical constructions. *Language* 64: 501-538.
- Frandsen, E. (1935) *Folkevisen. Studier i Middelalderens poetiske Litteratur*. København: Levin og Munksgaard.
- Goldberg, A.E. (1995) *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Halliday, M.A.K., & Hassan, R. (1985). *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Deakin University Press.
- Harris, R. (1996) *Signs, Language and Communication*. London: Routledge.
- Harris, R. (1998) *Introduction to Integrational Linguistics*. Oxford: Pergamon.
- Hjorth, P.L. (1976) Linköping-håndskriftet og »Ridderen i Hjorteham«. *Danske Studier*: 5-35.
- Holzappel, O. (1980) *Det balladeske. Fortællemåden i den ældre episke folkeviser*. Odense Universitetsforlag.
- Howarth, P.A. (1998) Phraseology and second language proficiency. *Applied Linguistics* 19(1): 24-44.
- Jones, J.H. (1961) Commonplace and Memorization in the Oral Tradition of the English and Scottish Popular Ballads. *The Journal of American Folklore* Vol, 74, No. 292: 97-112.
- Katlev, J. (2005) Fraseologi i Danmark: En status. *LEDA-Nyt* 39: 8-13.

- Kuiper, K. (2000) On the Linguistic Properties of Formulaic Speech. *Oral Tradition* 15(2): 279-305.
- Kuiper, K. & Haggo, D. (1984) Livestock Auctions, Oral Poetry, and Ordinary Language. *Language in Society* 13(2): 205-234.
- Kværndrup, S. (2006) *Den østnordiske ballade – oral teori og tekstanalyse*. København: Museum Tusulanum.
- Lord, A.B. (1951) Composition by Theme in Homer and Southslavic Epos. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 82: 71-80.
- Lundgreen-Nielsen, F. & Ruus, H. (red.) (1999-2002) *Svøbt i mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700*, 1-4. København: C.A. Reitzel.
- Moon, R.E. (1998) *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Parry, M. (1930) Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making. I. Homer and Homeric Style. *Harvard Studies in Classical Philology* 41: 73-147.
- Parry, M. (1932) Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making: II. The Homeric Language as the Language of an Oral Poetry. *Harvard Studies in Classical Philology* 43: 1-50.
- Pawley, A. & Syder, F.H. (1983) Two puzzles for linguistic theory: Native-like selection and natively-like fluency. In J.C. Richards & R.W. Schmidt (eds.) *Language and Communication*, pp. 191-225. London: Longman.
- Pedersen, V.A. (2001) Formler i Dronning Sophias visebog. I F. Lundgreen-Nielsen & H. Ruus (red.) *Tæt på viseteksterne, Svøbt i mår* 3, s. 357-448. København: C.A. Reitzel.
- Piø, I. (1985) *Nye veje til folkevisen*. København: Gyldendal.
- Piø, I. (1995) Folkevisen – en udfordring til teksthistorien. I B. Holmberg (red.) *Sproghistorie i 90'erne*, s. 71-82. København: Selskab for Nordisk Filologi.
- Read, J. & Nation, P. (2003) Measurement of formulaic sequences. In N. Schmitt (ed.) *Formulaic Sequences*, pp. 23-36. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Recke, E. v.d. (1906) *Nogle Folkeviseredactioner. Bidrag til Visekritikken*. København og Kristiania: Gyldendal.
- Rossel, S.H. (1971) *Den litterære vise i folketraditionen*. København: Akademisk Forlag.
- Ruus, H. (2001) Elektronisk viseforskning. I F. Lundgreen-Nielsen & H. Ruus (red.) *Tæt på viseteksterne, Svøbt i mår* 3, s. 9-46. København: C.A. Reitzel.

- Skautrup, P. (1947) Folkevisesproget. I P. Skautrup *Det danske Sprogs Historie*, II s. 73-80. København: Gyldendal.
- Smadja, F. (1993) Retrieving Collocations from Text: Xtract. *Computational Linguistics* 19(1): 143-177.
- Steenstrup, J.C.H.R. (1891) *Vore Folkeviser fra Middelalderen. Studier over Visernes Æstetik, rette Form og Alder*. København: Rudolph Kleins Eftf.
- Vedel 1591 = Thuesen, K. (1993) *Anders Sørensen Vedels Hundredviser-bog*. København: C.A. Reitzel.
- Wray, A. (1992) *The Focusing Hypothesis: The Theory of Left Hemisphere Lateralised Language Re-Examined*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wray, A. (1998) Protolanguage as a holistic system for social interaction. *Language & Communication* 18: 47-67.
- Wray, A. (2000) Holistic Utterances in Protolanguage: The Link from Primates to Humans. In C. Knight, M. Studdert-Kennedy & J. Hurford (eds.) *The Evolutionary Emergence of Language. Social Function and the Origins of Linguistic Form*, pp. 285-302. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wray, A. (2002) *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wray, A. & Perkins, M.R. (2000) The functions of formulaic language: an integrated model. *Language & Communication* 20: 1-28.